

# Pandemiaren arrazoiak: konspirazioaren, paranoiaren eta negazionismoaren defentsan

Joseba Gabilondo

*Michigan Estatuako Unibertsitateko literatura eta kultura  
iberiarretan irakaslea*

## Konspiranoinegazionismoa oinarrizko politika bezala

Europako ezker ilustratu eta arrazoizaleak COVID-19 birusaren eta horren kudeaketaren inguruan hedatu diren diskurtso konspiratzaile, paranoiko eta negazionisten irrazionaltasunari (konspiranoinegazionismoari) erantzun kartesiar bat kontrajartzea erabaki du, irrazionaltasun hori eskuinak sustatu duela argudiatuz. Alabaina, azken mende osoan gertatu den bezala, kontrajartze eta kondena razionalista ezkertiar horrek azkenean gutxiengo ilustratu eta arranditsu baten erantzun efektugabe eta indargabea izaten amaitu du, berriro ere ezkerarren politika talde gutxituen dinamikara murriztuz eta jende gehiengoaren babesa galduz.

Ironikoki, koronabirusaren 'egia' aldarrikatzea jende edo herri (populu) gehiengoaren aurka («Datuak dira garrantzitsu! Datuetan dago egia! Zientziari eutsi behar diogu!»), 1968tik ezkerrek egin duen hutsegite orokorrago baten azken errepikapena baino ez da. Alegia, razionalismo ezkertiar hori «ezkerrek ez du oraindik alternatiba konbentzigarririk»

onarpen antzuaren beste episodio edo pasarte bat baino ez da. Eta ezker kartesiar horrek oraindik galdetuko du: ez al ditugu bada zientzia, egia eta datuak aldarrikatu behar eskuinaren demagogia populista irrazional konspiratzaile-paranoiko-negazionistaren kontra? Azken batean, ez al dugu bada lurra laua ez dela aldarrikatu behar? Eta erantzun bakarra zera da, hori arazo *politiko* erratua dela, kinka *politikoa* beste nonbait dagoela.

Txiste ezagun batek argitu dezake ‘arazo politiko erratuaren’ auzi hori: zoro batek, zoroetxetik gauez ihes egin nahian, kanpoko ateko giltzak lortzen ditu, baina, bat-batean, erori egiten zaizkio leku ilun batean. Alabaina, bertan giltzak bilatzen hasi beharrean, harantzago dagoen farola baten argipean hasten da arakutzen. Lagun batek galdetzen dio leihotik zergatik ari den farolapean giltzak bilatzen, eta ez erori diren leku ilunean. Eta zoroaren erantzuna erabat razionala, ilustratua, kartesiarra eta faktuala da: «Bai, baina farolapean argia dago!». Egun, pandemiaren garaian, ezkerak farolapean segitzen du arazo politiko hori bilatu, topatu eta konpondu nahian, erraturik.

Beraz, berriro ere giltzak galdu diren lekune ilun eta argigabera itzuliz, defendatu nahi dut artikulu honetan konspirazionismoa, paranoia eta negazionismoa (konspiranoinegazionismoa) era edo forma politiko emankor, aktibo eta populistak direla eta, beraz, beren ‘politikotasun’ konplexuan ulertu eta analizatu behar direla, ilustrazio arrazoidunaren farolapean berriro tronpatuta amaitu nahi ez badugu, zoroetxetik irten ezinik. Hots, konspiranoinegazionismoa 2011-2019 urteen artean jazo diren errebolta eta protesten sareko hedapen digitala da, eta ‘arrazoi’ populista baten diskurtso politikoa, halaber. Are, edozein jardunen abiapuntu zinez politikoa konspirazioa, paranoia eta negazionismoa direla defendatuko dut, eta, aldiz, egia razional eta egitatezkoaren defentsa ilustratu ez-politikoak beti estatu neoliberalaren aldean, berorren arrazoiaren defentsan, amaitzen duela. Hots, egun ezker kartesiarrek arrazoi neoliberalaren defentsan amaitu du, aspaldidanik feminismoak (Haraway 1988)

neoliberalismoari kontrajarritako *ezagutza sendo eta lekutu* baten alde egindako deiak ignoratuz.

Agian, gogoratu behar da, orain Jürgen Habermas eta Slavoj Žižek zahartuta edo saihestuta suertatu diren honetan, Europako filosofo sonatuenak, Giorgio Agambenek (2020), martxoan pandemia Italian hedatzen hasi ahala, paranoiara eta negazionismora jo zuela, birusaren garrantzia ukatu eta atzean estatuaren interbentzio forma berri bat zetorrela salatuz. Hots, egun arrakastatsua suertatu den hitza erabiltzeko, Agambenengan filosofo arrazoidunaren eta ‘magufo’ arrazoi-gabearen irudiak bateratu ziren, pandemiaren garaian ‘Europako arrazoiaren desarrazoia’ nagusi eta lege zela errebelatuz.

Estatuaren beste errepresio fase bat bazetorrela baiestean Agambeni arrazoirik falta ez zitzaiola onartuta ere, birusa ukatzeak, beste gripe bat baino ez zela aldarrikatuz, populazio saldoen heriotzari atea zabaltzea suposatzen zuen, eta, beraz, desarrazoi hutsa egiazat aldarrikatzea. Desarrazoi hori ez da Agambenena bakarrik, Žizekek berak ere konpultsi-boki eta azkarregi atera berri duen pandemiaren liburuan, *IZUrriA!* (2020), komunismo-rako aukerak sekula baino argiagoak eta posibleagoak direla baiesten amaitu du, errealitatea ignoratuz –neoliberalismoaren gogorkeria hazkorra ignoratuz–; beraz, bere diskurtso filosofiko eta arrazoitua desarrazoian oinarritzen dela frogatu du. Bestela esanda, Agamben edo Žizeken diskurtsoetan ere, konspiranoinegazionismoa

Konspirazionismoa, paranoia eta negazionismoa era edo forma politiko emankor, aktibo eta populistak dira eta, beraz, beren ‘politikotasun’ konplexuan ulertu eta analizatu behar dira

da nagusi. Hots, arrazoi filosofiko europarraren erroan ere konspirazioa, paranoia eta negazionismo irrazionala ikusta ditzakegu. Gilles Deleuze eta Félix Guattarik ere, *Kapitalismoa eta eskizofrenia* (2004 [1972-1980]) liburuki bikoitzean,

kapitalismoaren bi egitura nagusiak eskizofrenia eta paranoia zirela argudiatu bazuten, azkena faxismoarekin eta totalizazio erreakzionarioarekin lotuz, bada garaia lotura hori era emankorragoan birpentsatzeko.

Hemendik aurrera, dena den, konspirazio-paranoia-negazionismoaz mintzatzeko, 'paranoia' hitz orokorra erabiliko dut, laburtasunaren eta ulergarritasunaren kariaz, nahiz eta formazio edo eratze hirukoitz hori bere hirukoiztasunean azaltzeko baliatuko dugun. Hala, bi paranoia bereiz ditzakegu. Alde batetik, arestian aipatutako ezkerreko arrazoi europarraren desarrazoia, hots, arrazoi ilustratu eta filosofikoaren erdian errotu eta hazi den paranoia, Agamben eta Zizek lekuko. Bestetik, herri mailan hedatuagoa den paranoia populista eta/edo kontserbatzailea dukegu –nahiz eta ezkerreko bertsio bat ere egon–. Bi paranoia horien artean hedatzen den erlazio eta egitura ustegabea ulertzeko, beti ere analisi historikora (historiara) jo behar dugu, birusak eta pandemiak ezarri duten egoera 'aurrekaririk gabe' eta 'errotik berriaren' erroan datzan jarraitutasun historiko konplexua hobe ikusatzeko. Historia hori hiru modu desberdinetan banatu eta aztertu daiteke gutxienez, hiru era kateatu baina berezitan, hiru kontraesan sintomatikoren adierazle bezala. Hiru era horiek, era berean, artikulu amaieran azalduko dudan hipotesi orokorrago eta bateratu baterako abiapuntu lirateke.

## **Adituak eta grafikoen ezjakintasuna**

Egungo egoera historikoki ulertzeko lehen moduak adituen (*expert*) ugalketarekin du zerikusia. Birusa Txinatik Mendebaldera hedatu zenetik, demagun 2020ko lehen bi hilabetee-tan (lehenago hedatu bazitekeen ere), diskurtso eta subjektu berri bat sortu da Ipar Globalean: zenbakien eta grafikoen *adituarena*. Alegia, denok azaldu dugu orain artean inoiz izan ez dugun interesa zenbakietan: hildakoak eta kutsatutakoak. Baina zenbaki jatorriz oso sinple horiek ezusteko interesa sortu dute espazioarekin eta denborarekin loturik.

Denok ikusi ditugu espazioarekin edo geografiarekin lotu-tako grafikoak, estatuka, kontinenteka, elkargoka, probintziaka, herrika eta eskualdeka banaturik. Geografia horiek erkatzen dituzten are grafiko konplexuagoek ere (EAE eta Nafarroa erkatuz, EAE munduko beste estatuekin konparatuz) arrakasta handia izan dute. Grafiko horiek oraindik are konplexuago bilakatu dira denborarekin lotu direnean; izan ere, eguneko, asteko, hilabeteko eta urteko heriotzak eta kutsadurak konparatuz eta erkatuz, gure grafiko eta estatistikako zaletasunak mukurdu egin du. Are, kutsadura ratioak ere zer diren ikasi dugu.

Eta, hain zuzen, datu, grafiko eta erkaketa ugaritu eta amaiezinen ondorio bikoitza ezustekoa izan da. Alde batetik, denok bihurtu gara zientzialari eta aditu datuen ikerketa eta analisisien zentzuen eta estatistikaren populismo kognitibo bat sortu da. Denok bihurtu behar izan dugu 'epidemia aditu'. Baina, bestetik, orain artean ezkerrek deitoratu duen pertsonaia politikoa bat, neoliberalismoaren ideologiaren ardatz den subjektu bat, berriro ere arrakastatsu eta popular (populista) bilakatu da: aditua (gobernuaren aditua). AEBetan Anthony Fauci (National Institute of Allergy and Infectious Diseases-en zuzendaria eta Trump administrazioko White House Coronavirus Task Force-ren burua) edo Espainian Fernando Simón (Osasun Ministerioko bozeramailea) aditu klase horren adierazgarri ditugu. Ironikoki, EAEn, Iparraldean edo Nafarroan adituek ez dute antzeko arrakastarik izan, eta, aitzitik, Arantxa Tapia (ingeniaritza industrialean doktorea eta Eusko Jaurlaritzako Ekonomiaren Garapena eta Azpiegituretako sailburua) bezalako aditu-politikariek jasan dituzte kritika latzak herriari leporatzeagatik birusaren kudeatze porrotatuaren errua. Bere esaldi sonatuak sarean izan dituen kritikak eta isekak aipagarriak dira zentzu horretan. Tapiaren arabera, normaltasun zaharrera itzultzeko antsiek «nos han llevado como sociedad a no comportarnos como requería la situación» (Vallejo 2020).

Arantxa Tapiarena bezalako jarrerak esplikatzen dute egoeraren historiaren jarraitutasun inondik ere ez 'aurrekaririk

Kapitalismo neoliberalak  
aditua edo espertoa,  
eta ez ordezkari  
demokratikoki aukeratua,  
jarri badu ekonomiaren  
eta bizitzaren  
kudeaketaren gunean,  
pandemiak areagotu egin  
du subjektu neoliberal  
adituaren zentraltasuna

gabea' eta, jarraitutasun historiko horretan, dena den, sortu diren kontraesan berriak. Kapitalismo neoliberalak aditua edo espertoa, eta ez ordezkari demokratikoki aukeratua, jarri badu ekonomiaren eta bizitzaren kudeaketaren gunean, subjektu ardatz bezala, pandemiak areagotu egin du subjektu neo-

liberal adituaren zentraltasuna (non azkenean zenbakiak, grafikoak eta algoritmoak diren subjektu aditu neoliberalaren tresna nagusi). Horretan Michel Foucaulten (2014) edo Ivan Illichen (2000) lanak nahikoa dira biopolitikak eta gobernamentalitateak neoliberalismoa nola eratzten duten ulertzeko. Baina, ironikoki, pandemiak era berean adituaren krisia ekarri du, zientziak eta jakintzak beti ere boterearekin izan duten erlazio mina oraingoan are gardenago azal-

du baita, zeinaren ondorioz batzuetan zientzialariak zentsuratuak izan diren eta beste batzuetan boterearen alde hartu duten datuak bihurrituz. Hain zuzen horregatik, adituaren garairik oparo eta zentralenean, pandemiaren garaian, subjektu neoliberal gune horrek bere sinesgarritasuna galdu du. Baina, adituaren figura edo subjektu paradigma bera ez da kolokan jarri, baizik eta 'populartu' edo demokratizatu egin da: denok bihurtu gara aditu eta zientzialari. Euskal Herriko kutsadura eta heriotza datu garrantzitsu eta fidagarrienak denbora luzean ez dituzte gobernuek eman (Eusko Jaurlaritza, Nafarroako Gobernu...), baizik eta hiritar pribatuek, zeinak, zientzia background bat izanda ere (biologia, estatistika...), ez diren immunologian adituak, eta, gobernuek argitaratzen dituzten datuak arakaturik eta analizaturik, Twitter bezalako plataformetan argitaratzen dituzten. Hala nola Galder Gonzalez

(@theklaneh). Beraz, paranoia, konspirazio eta negazionismoaren logika eta diskurtsoa ulertzeko, lehenik eta behin historia jarraitu baina kontraesankor hori esplikatu behar dugu: aditu neoliberalaren krisia eta era berean adituaren paradigmaren hedatze edo ‘populartze’ demokratikoa, non denok amaitu dugun aditu izaten.

Izan ere, Thomas Frankek, oraintsu argitaratu duen *The People, No. A Brief History of Anti-Populism* (2020) lanean, argi azaltzen du neoliberalismoaren subjektu aditu zentrala klase ertainek klase herrikoiagoen aurka 1950etik aurrera hedatutako urruntze eta herra sozialean oinarritzen dela eta horren fruitu dela. Egun, aitzitik, kontrako fenomenoak dugu: klase ertainak eta herrikoiagoak dira adituarengandik urruntzen direnak, adituaren lana eta paradigma bereganatuz, beren bizkar hartuz eta, ondorioz, ‘jakintza herrikoï’ bat sortuz: ez-adituen jakintza popularra eta demokratikoa. Jakintza horretan jada ez dago zientziaren eta datuen aldarrikatze ezkertiar razionalista eta ilustraturik: guztiok, ezker razionalistako gizabanako kartesiarrenak barne, gure usteak, iritziak eta teoriak ditugu, gure ‘jakintza ez-aditu aditua’, zer gertatu den eta gertatzen ari den esplikatzeko. Ez dago kasu argiagorik Euskal Biologoek Elkarteko zuzendariak idatzi zituen artikulu eta blog konspiranoinegazionistak baino, non, zientziaren izenean, zientzialari bezala, aditu ofizialen eta zientzialari kideen datu eta baieztapenak kontraesaten zituen, bere jakintza biologikoa diskurtso herrikoï eta subjektibo bihurtuz adituen kontra (alegia, bere buruaren eta bere diziplinaren eta instituzioaren kontra).

### **Paranoia ugalketa: lur laua, Iruña-Veleia, feminismo biologiazalea, nazioa, Asia**

Egungo egoera historikoki ulertzeko bigarren moduak paranoiaren ugalketarekin du erlazioa. Ezkerraren tentazioa paranoia oro (= konspiranoinegazionismoa) eskuin autoritarioaren maniobra bezala salatzea bada ere –diskurtso eta talde

homogeneo bezala itxuratuz eta irudikatuz-, paranoiaren errealitatea heterogeneoagoa eta politikoki askotarikoagoa da, ezker-eskuin espektroan hedatzen delarik. Konspiranoinegazionismoa ez da talde edo subjektu bateratu, bakar edo antzeratsua. Berlinen, Madrilen, Erroman eta Londresen (Parisen antza ez) oraintsu gertatu diren manifestazio paranoikoak (negazionistak) oso dira askotarikoak, eta ezin zaie nortasun politiko argirik eman (Sauerbrey 2020). Aitzitik, elkarrekin komunean duten elementu bakarra ezkorra da: negazioarena, negazionismoarena, hots, 'egia' beste nonbait dagoen jakintza irmo baina ezkorrena. Talde horiei manifestu bat edo agenda bateratu bat (egia bat) bilakatzeko eskatuz gero, inoiz ere ez lirateke ados jarriko; izan ere, beren paranoia ezkorra da, errealitate ofiziala ezeztatzea ('negatzea') dute bakarrik komunean, ez egia bat. *The New York Times*-eko kazetari Anna Sauerbreyk dioen bezala, Simon Teune soziologoa aipatuz, gehienak klase ertainekoak edo ertain prekarizatukoak badira ere,

... «epe luzerako mugimendu politiko organizatu bat sortzeko falta zaiena helburu komun bat da». [...] hiritar arrunten, konspirazio-teorizatzaileen eta eskuineko estremisten koalizio arraro horren atzean datzana egia ezkutu bat aurkitu duten ustea da, zeina ignoratua izan den edo zitalki ezkutatua orain arte – mugimendu populistak munduan zehar indartzen dituen bultzada bera.

Hots, egungo pandemiaren aurkako manifestazio negazionistek beren ezezkotasuna edo ezkortasuna badute komunean soilik, negazionismo horren arrazoiak ulertu behar dira. Goian aipatutako aditu neoliberalen krisia eta, aldi berean, adituaren paradigmaren hedatze popular-herrikoia badugu, ezeztatze hori zoru politikora eramatea, manifestatzea, ulergarria bezain koherentea da. Manifestazio horiek 'adituen' protesta herrikoiak dira, adituen krisiak zabalduetako espazioa berreskuratzeko asmoz: denek dakite zein den estatu neoliberalak ezkutatu duen 'egia' hori, nahiz eta, jakina, bakoitzak bere interpretazio propio eta heterogeneo-bateraezina eman egia ezkutu horri. Zentzu horretan, 2011-2019 garaian hedatu



ziren beste manifestazio populisten jarraipen dira 2020koak; izan ere, denek partekatzen dutena beren ezkortasuna da: ez dugu nahi egungo ordena eta sistema, gure egia komuna ezagutzen ez badugu ere (edo ados jartzen uzten ez diguten interpretazio askotarikoak baditugu ere).

Alabaina, lehen momentu batean, pandemiaren neurrien aurkako manifestazio negazionisten aniztasuna eta heterogeneotasuna azpimarratzea garrantzitsua bada ere, bigarren momentu batean, kondizio hori mapaztatu (mapeatu) eta historizatu egin behar da: pandemiarena egungo sintoma bada ere, negazionismo historikoki zabalago eta hedatuago baten azken adierazle bezala ikustatu behar da. Beti egon dira negazionismo mugimenduak historia gertuan zehar. Azken batean, hippyek eta New Age zaleek ere negazionismo antzeratsuan errotzen zuten beren kultura. Are, begetarianismoa, naturismoa edo yoga egun hedatu eta normalizatu-onartu badira ere, beren egunean antzeko fenomeno negazionista eta paranoiko bezala aditzen ziren. Are gehiago, azken batean, 68ko Maiatzeko iraultza ere negazionismo paranoiko batean oinarritu zen, ez baitzituen emaitza baikorrak (konkretuak, errealitatean beteak) izan, baizik eta ezkorrak, hots, erresistentzia, negazioa eta borroka, zeinek egun arte irauten duten.

Alabaina, gaur egun, arestian aipatutako adituen inguruan hedatu den kontraesanaren antzeko beste bat dugu, paranoia-aren ezkortasun heterogeneoari norma edo eredu politiko estatua ematen diona. Izan ere, egun, negazionismoaren 'okerrak' eta 'paranoia' salatzeke tresna gero eta gehiago baditugu ere, eta, beraz, sekula baino errazagoa bada ere negazionismoa bera ukatzea (meta-negatzea), negazionismoa ugalduz doa era heterogeneoan, ez bakarrik pandemiaren arazoan, baizik eta erabat onartuta zeudela sinesten genuen eremu eta taldeetan, beroriek ukatuz. Lur lauaren negazionismoa ezaguna da, baina, ironikoki, lur lauaren teoriak popular-arrakastatsu bihurtu dira sateliteen garaian, non lur biribilaren irudi ukaezinak sekula baino hedatuago dauden (hortik ilargian amerikarrak lurreratzea ere ukatzen duen beste paranoia antzeko bat).

Gurean, Iruña-Veleiako ostraken faltsifikazioaren inguruan egin diren analisi eta azterketak sekula baino pisutsuagoak dira, baina, hala ere, Iruña-Veleiaren ostraken egitasuna sinesten duten taldeen egoskorkeria era berean pisutsua da eta, herri mailan, indar handia hartu du, adituen iritzien aurka. Feminismoan ere, subjektu transak ez direla 'egiazko emakume' defendatzen dutenen diskurtso paranoikoa (TERF) hedatu egin da (J. K. Rowling izanik ukatzaile ezagunena), nahiz eta gaiaren gaineko azterketa, analisi eta teorizazioek datu eta egitate ukaezin askotarikoak ekoiztu (Butler 2020); TERF paranoian, emakume transak patriarkiaren biktima dira eta, hain zuzen horregatik, patriarkiaren zaldi troiarra. Txertoen aurkako mugimendua bere garaian txikia eta garrantzigabea bazen ere, egun, AEBetan, adibidez, hiritarren %62ek ez lukete koronabirusaren aurkako txertorik onartuko oraingoan, ez baitute gobernu eta enpresa farmazeutikoen koalizioan sinesten, horien helburua batez ere ekonomiko delako baiteritzote.

Eta negazionismoaren taldeek estatu maila ere lortu dute. Izan ere, *brexit*-aren alde botoa eman zutenek datu eta egitaterik gabeko uste paranoiko edo negazionista batean oinarrituta erabaki zuten Europako Batasuna uztea: EBk beren subiranotasuna eta nortasuna kentzen zien (etorkinei sarrera emanaz, eta abar). Hori ere negazionismoa zen. Are, ezkerreko euskal koalizio handiena ere bi paranoiaren artean harrapatu dago: batzuentzat sasi edo kriptoterrorista izaten segitzen du (ardi larruz zomorrotutako otsoa), eta beste batzuentzat, aitzitik, estatu espainiarrari eta bere ordena neoliberalari amore eman dion alderdi zentzugabea da (otso izateari utzi dion ardi esanekoa). Are gehiago, Trump, Bolsonaro eta enparauk hedatutako politika autoritario eta erreakzionarioek ere negazioa dute oinarri: globalizazioaren ukatze aktiboa, zeinak, dena den, neoliberalismo globala indartzen (ez ahultzen) duen. Paranoia eskalarik kontinental eta globalenera eraman duen filosofo arrakastatsua Byung-Chul Han (2020) dugu. Izugarritzko zirkulazioa

izan duen artikulu batean dio Txinaren estatu eta gobernu eredu autoritario digitala Mendebaldera etorriko dela (etor daitekeela), eta hori izan daitekeela Mendebaldearen geroa:

Txinak arrakasta-eredu bezala saldu ahal izango du orain bere polizia-estatu digitala pandemiaren kontra. Txinak oraindik ere harrotasun gehiagorekin erakutsiko du bere sistemaren nagusitasuna. Eta kapitalismoak, pandemiaren ondoren, oraindik indar gehiagorekin jarraituko du. [...] Are, posiblea da estilo txinatarreko polizia-estatu digitala Mendebaldera gugana iristea.

Hots, paranoian oinarritzen diren taldeak, oro har, oraindik ere kasu gehienetan txikiak badira ere, negazionismo paranoikoa bera, bere heterogeneotasunean, egungo logika politiko-diskurtsiborik garrantzitsuenetakoa

Negazionismo paranoikoa, bere heterogeneotasunean, egungo logika politiko-diskurtsiborik garrantzitsuenetakoa bihurtu da

bihurtu da, hain zuzen ere aditu eta egitate-informazio gehien dugun garaiotan, era kontraesankor eta oraindik argitugabe batean. Negazionismoa ere egungo politikaren sintoma eta paradigma giltzarri da, eta, estatua- ren eta instituzio modernoan egiaren eta informazioaren

baieztapenek ez bezala, bere alde beste elementu ez razional bat du: afektuak. Egun pasio politikoa negazionismoaren eremuan datza, ez baieztapen razional eta zientifikoarenean. Izan ere, paranoia ezkorrek egiazki 'egia' ezkutu bat adierazten du, aditu neoliberalak eta zientzia ofizialak azaltzen ez duten beste egia paradoxiko bat: zer den ez dakigun eta, beraz, erantzun heterogeneo anitz eta kontraesankorrak sortarazten dituen egia bati buruz ari gara, zeinak, dena den, egia ofizial-gobernamentalak baino sinesgarritasun eta 'egiatasun' handiagoa duen.

Izan ere, beste egia ezkutu, sakon eta jakinezin horrek sintomaren logikari erantzuten dio: sintoma beti da egia traumatiko baten adierazle, baina sintomak berak ez du inoiz

egia horretarako sarbide argirik, razionalik ematen. Dakigun bezala, su artifizialen soinuak jende asko aztoratzen du eta lehenaldiko trauma bortitz baten sintoma bihur daiteke, demagun gerrako bonba baten eztandarena soldadu traumatizatu batentzat. Alabaina, su artifiziala ez da berez gertaera traumatikoaren egia. Su artifiziala 'gezurra' genuke, ez baitu gerrako bonba batekin zerikusi kausalik; baina, hain zuzen, bere 'gezurkeria razionalean' soldaduaren trauma bortitzaren adierazle egiatiena da. Paranoia ere, egia traumatiko baten adierazle 'gezurrezko eta irrazionala' da, baina, bere kondizio sintomatikoan, 'egia razional eta ofizial' asko baino egiagoa dukegu. Ikuspegi razional ilustratu eta kartesiar batetik bakarrik da paranoia gezur. Izan ere, egia bortitz eta traumatikoen, egia ezkutatuak, zeharkako adierazle irrazionalak bakarrik ametitzen dituzte. Zentzu horretan, egun, 'egiazko egia' traumatikoak ulertzeko adi-bide edo baliabide bakarra paranoia dugu, bera da egungo paradigma kognitibo pribilegiatua. Paranoia global eta hedatuenetako bat aipatzearen, jakina da Bill Gatesek ez duela txertoetan txipik jarriko mundu guztiko giza garunak kontrolatzeko (antza, Elon Muskek bai; bere neurolink proiektuarekin horrelako ekimen bat hedatzeko aukera gehiago ditu). Baina konpainia digital (Google, Apple, Facebook...) eta farmazeutiko handienek gizabanakoen jardun digitala kontrolatu nahi dutela argi dago, eta, pandemiaren kasuan, guztion jardun biologikoa ere beren eskuetan geratuko dela ez dago eztabaidatzerik (alegia, nork eta zenbatean txertoa lehenik jasoko duen eztabaida). Aldi horretatik, paranoia erabat oker eta ezin erratuago batek, sintomatikoki, zeharka eta irrazionalki, beste diskurtso razional askok baino argiago azaltzen du egungo kapitalismo biopolitiko garatuenaren helburua zein den: kontrol biopolitiko eta digital bateratua. Ezin imajinatu irudi indartsuago eta adierazgarriagorik, afektiborik, txerto baten bidez sartzten den txip batena baino; zentzu horretan, txiparen 'paranoia' gobernu-konpainia askoren diskurtso razionala baino 'egiatiagoa' da.

Azkenik, paranoiak, zenbait jakitunek adierazi dutenaren aurka, ez da indibidualizatzailea eta isolatzailea. Paranoiak, hain zuzen, ‘egiazko egia’ partekatzeko eta besteak ‘konbertitzeko’ joera erdi kultista, erdi erlijiosoa du. Alegia, paranoikoa misiolaria da. Goian aipatu ditudan manifestazio negazionistak ere 2020ko manifestazio handienetakoak bihurtu dira, era kontraesankorrean, beren heterogeneotasunean, jendea era ezkor batean batuz, komunitate ezegonkor baina askotarikoak sortuz. Paranoiak, zentzu horretan ere, komunitate politiko berriak sortarazteko ekimen ezkorrak ditugu.

## **Batman eta gure imajinazio kulturalaren erdigune paranoikoa**

Egungo egoera historikoki ulertzeko hirugarren moduak ikus-entzunezko kultura global eta paranoikoarekin du erlazioa. Egun, kapitalismo amerikarrak, bere produktu kultural garesti eta globalena saltzeko prozesuan, erabaki du komikien eta bideo-jokoen mundura jotzea, superheroien sagak gero film bezala saltzeko, 100 milioitik gora kostatzen diren produkzio garestietan (ez dago produktu digital garestiago eta espektakularragorik munduan). Ezker razional eta ilustratuak superheroien zinema denbora-pasa burugabe eta garrantzigabetzat jo badezake ere, kultura demokratikoki ulertzen badugu, eta, beraz, mundu globaleko ikusleek gehiago zer ikusten duten eta ikustea maite duten erabakitzerakoan, superheroien film *blockbusterrak* ekidinezinak dira. Alde batetik, horrorearen mundura zabaltzen dute ate zinematikoa (*Blade*, *Twilight*, *Underworld...*), eta, bestetik, mitologia ez-kristauak eta beraz historia global alternatiboak berreskuratzeko aukera ematen dute (*Marvel Cinematic Universe*, *The Lord of the Rings*, *The Avengers*, *DC Extended Universe*, *Harry Potter... Game of Thrones*).

Alabaina, kritikari gehienek azpimarratu ez dutena film mota horren, *blockbusterraren*, izaera paranoiko aristokratikoa da. Zonbiak eta, hein batean, mutanteak alde batera

Errealitatean bateraezinak  
diren mezuak eta  
ideologiak bateratzen  
dituzte superheroien  
filmek: aristokrazia  
neoliberal elitezkoa eta  
herriaren indibidualizazio  
prozesu alienatzaile  
eta ia biologikoa

utzita, film horiek guztiek komunean dutena hauxe da: Gaitzak Onaren aurka eta, beraz, munduko hiritar guztien aurka eraten dituen konspirazio sekretu eta ezkutuak, non beti ere munduaren geroa eta amaiera dagoen balantzan. Hots, eta hau da nire analisaren kezka nagusia, azken 20 edo 30 urteetan zinemagintza hedatuaren, globalenaren eta herrikoienaren egitura paranoikoa da. Eta, agian, ustekabeen, paranoiaren zinemagintzan elikatu gara, gure imajinazio globala paranoikoa bihurtuz, non aristokrata pri-

ebilegiatu eta biologikoki diferenteek (superheroiak) konspirazio amaiezin eta agorreztinatik salbatzen gaituzten.

Hor, berriro ere, paranoiaren kontraesana beren eskala eta kopuruan dago. Hots, zinemagintzaren paranoia horiek, unibertso koherenteak sortzen saiatzen badira ere, azken batean paranoia global bateraezinak saltzen saiatzen dira, imajinazioaren inflazioa dei diezaiokegun kontraesan konponezinean: zein da egiazkoagoa bere izaera paranoiko globalean, Harry Potter edo Batman? Zer gertatuko litzateke bi pertsonaia horiek unibertso zinematiko berean bateratuko bagenu (dagoeneko gure garun eta oroimenean gertatzen den bezala)? Zein paranoia da errealagoa eta konbentzigarriagoa bere paranoian, *The Lord of the Rings* edo *Game of Thrones*? Izan ere, ez dira bateragarriak; baina, aldi berean, biak dira bizi garen mundu globalaren adierazpen alegoriko, eta biak ikusi ditugu gehienok.

Are, kontraesana areagotu egiten da superheroien natura aztartzean: ia gehienek botere supernaturalak dituzte, beste gizaki guztiongandik biologikoki bereizten dituztenak. Hala, mundua konspirazioetatik salbatzeko, beren biologia bihurtzen da giltzarri (eta Europa moderno zaharrean, beren 'odola'

esango genuke, hots pribilegio aristokratikoa). Kontraesan hori populismoaren lider karismatikoetatik harago doa; izan ere, odolaren eta arrazaren diferentzia biologikoa argudiatzen da demokraziaren eta populu orokorraren salbazio bide paranoiko bakar bezala. Hots, aristokrazia superheroiko bat azaltzen dute film horiek demokraziaren eta on komunaren salbabide bakartzat. Jakina, film horiek alegoria diren aldetik, eta ez errepresentazio objektibo edo errealak (hortik efektu espezialen garrantzia), kontraesan erreal bat alegorizatzen dute: egungo gizarteek sortzen duten indibidualismo edo gizabanakotasun muturrekoaren alegoria dira superheroiak (gu guztiok gara biologikoki naturaren friki ezin bereziago eta beraz aristokratikoak), eta, era berean, gizabanakotasun aristokratiko hori salbuespen bihurtzen dute, hots, superheroi aristokratiko izan behar izateko gehienok gaitasunik ez dugula bermatzen digute (beste norbaitek salbatuko du herria, liderrak, elite neoliberalak). Hots, azken batean, errealitatean bateraezinak diren mezuak edo ideologiak bateratzen dituzte film horiek: aristokrazia neoliberal elitezkoa eta herriaren indibidualizazio prozesu alienatzaile eta ia biologikoa (denok gara superheroi frikiak eta denok sentitzen dugu bereziak eta gehiago, aristokratikoak, garela, nahiz eta azkenean badakigun aristokrazia neoliberalaren parte inoiz ez garela bilakatu). Baina, hain zuzen, kontraesan hori, gure eguneroko bizitzan sentitzen dugun kontraesan ezin politikoago eta 'egiazkoago' hori, blockbusterren film kulturak paranoiaren bidez (beti dago konspirazio bat konpontzeaz) adierazten du; beraz, aspaldidanik gure zinemagintzaren imajinazioa paranoikoa izan da, eta horregatik gogoko izan ditugu film horiek.<sup>1</sup>

## **Teoria orokor baterantz: sarea eta desarrazoi populista**

Goian aipatu ditugun hiru modu historikoak kontuan hartuta, agian paranoiaren (konspiranoinegazionismoaren) teoria ezkertiar bat eratzeko tesia aurkeztu behar dugu orain. Baina,

horretarako, azken paranoia bat aztertu behar dugu. Zenbait analisiren arabera, EAEk izango luke egungo kutsadura eta heriotza mailarik gorenetakoa munduan. Hots, EAJk hamarkadatan kudeatu duen 'oasiaren' erdian, pandemiak sarraski pentsaezin eta aurreikusezinak sortu ditu. 'Oasi kutsatuaren' aurrean EAJk ere hartu duen jarrera paranoia negazionistarena da: euskal oasia ondo doa, pandemiaren kudeaketa jeltzalea orain artekoa bezalakoa da, Europako onenetakoa. Hots, paranoiaren adierazpen nagusiak egun eskuinak erabiltzen ditu giza egoera kritikoak estali eta ezkutatzeko. Jakina, bat-batean kalean EAJ paranoikoa dela esanez gero, inork ez luke ulertuko, baina goian azaldutako zentzu teknikoago batean, EAJ da euskal subjektu paranoikoa *par excellence*: paranoiaren subjektu pribilegiatu eta ardatza (Nafarroak eta Iparraldeak analisi desberdinak eskatzen dituzte).

Goiko adibidea laburbildurik eman dut, ondorioak etorri beharko luketen azken atal honetan, hain zuzen artikulua hasieran eman dudan ezkerren dilema birdefinitzeko eta ezkerrean ezaguna den termino batekin lotzeko: *ideologia*. Paranoia, egun, ideologia zaharrak eta berriak eratzeko bide bat, eta arriskatuko nintzateke esatera, biderik pribilegiatua da. Sareak edo Internetak pandemian izan duen gorakadaren ondorioz, gure egoera digital-birtualak areagotu du paranoiaren diskurtsoarekiko gure atxikimendu gurarizkoa eta/edo behartua. Zentzu horretan, paranoia ideologia artikulatzeko forma malgu eta emankorra bihurtu dira, non eta azkenean utopia ezkorak artikulatzeko bide ere bihurtu diren (utopia pertsonal ezin zoroagoetatik utopia hedatu eta nazio-estatu mailakoetara): ez dakigu gure utopia zer den, utopia horren egia zer den, baina gure paranoia atzematzen dituen konspirazioak ukatuz, negazionismoaren bidez, utopia horiek ezkerki aditu edo atzeman ditzakegu. Ez da apokalipsia beste ezer, utopia ezkorrenaren adierazpen paranoikoa baizik (mundua akabatuko da, baina guretaoek aurrera egingo dute).

Bestela esanda, paranoia (konspiranoinegazionismoaren) populismoak hartu duen bira edo jite digital pandemiko



berria da. Izan ere, populismoarena kontraesan historiko azken baina dena den historikoa dugu: populismoak 2008az gero hartu duen indar hegemonikoak (Gabilondo 2017), pandemiaren garaian, bira digital eta paranoiko bat hartu du, 2008az geroztik hedatu duen ideologiari leial izateko eta borroka populista politikoarekin aurrera segitzeko.

Irakurleren batek oraindik egotziko dit populismoa eta paranoia, dena den, eskuineko fenomenoak direla gehienbat. Erantzuna, eta honekin artikuluaeren hasierako puntura itzultzen gara, zera da: eskuinak bakarrik ulertu duela populismoaren indarra eta zentraltasuna. Ezkerrak populismoari, eta batez ere bere jira digital-paranoikoari, muzin egin dio eta, arrazoi ilustratuaren izenean, gaitzetsi ere egin du. 1920tik 1968ra ezkerrak eraturako mugimendu eta ekintza politiko arrakastatsuenak populistak izan dira, eta, beraz, ezkerrak populismo horretara itzuli behar du. 2020tik aurrera, eta oraingoz bederen, ezkerrak paranoiaren potentzial politikoa ulertu eta erabili behar du, txisteko zoroaren antzera farolapeko argitan deiadarka egiteari utzita: arrazoa, zientzia, egitateak, informazioa, ilustrazioa! Arazo politikoa ez dago hor. Arazo politikoa 'egia' era paranoiko populista batean, ideologikoki, artikulatzean datza. 🌸

### *Oharrak*

1. Imajinario global eta aristokratiko horren beste muturrean arazo feminista bat dugu. Nancy Fraserrek azaldu duen bezala, pandemiak emakume langilearen birdomestikazioa ekarri du, etxea eta espazio pribatua (ez heroien espazio publiko zabala) giza jardun ororen gune berri bihurtuz, lanleku ere bilakatu delarik. Espazio horretan emakume (heterosexual haurduna) bihurtu da gizabanakotasuna eta indibidualitatea galdu duen lehen subjektua; izan ere, bere orain arteko lanak gizonarenak baino ugariagoak baziren, orain lanok esponenzialki hedatu dira eta, era berean, bortizkeriarako arriskuak ere handitu zaizkio, espazio publikoko bere presentzia are gehiago murriztuz.

### **Bibliografia**

- Agamben, Giorgio (2020): 'La invención de una epidemia,' *Ficción de la razón*, 2020-02-27 ([www.ficciondelarazon.org](http://www.ficciondelarazon.org); kontsulta: 2020-03-19).
- Butler, Judith (2020): 'Judith Butler sobre las guerras culturales, JK Rowling y vivir en tiempos anti-intelectuales,' *Calderón 094*, 2020-09-23 ([www.calderon094.wordpress.com](http://www.calderon094.wordpress.com); kontsulta: 2020-09-24).
- Byung-Chul Han (2020): 'La emergencia viral y el mundo de mañana,' *El País*, 2020-03-21 ([www.elpais.com](http://www.elpais.com); kontsulta: 2020-09-22).
- Deleuze, Gilles; Guattari, Félix (2004): *Capitalism and Schizophrenia*, New York, Continuum.
- Foucault, Michel (2014): *On the Government of the Living. Lectures at the Collège de France, 1979-1980*, New York, Palgrave Macmillan.
- Frank, Thomas (2020): *The People, No. A Brief History of Anti-Populism*, New York, Metropolitan Books.
- Fraser, Nancy (2020): 'Las contradicciones del capital y de los cuidados,' *Contexto*, 2020-08-01 ([www.ctxt.es](http://www.ctxt.es); kontsulta: 2020-09-22).
- Gabilondo, Joseba (2017): *Populismoaz*, Tafalla, Txalaparta.
- Haraway, Donna (1988): 'Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective,' *Feminist Studies* 14, 575-599.
- Illich, Ivan (2000): *Limits to Medicine. Medical Nemesis: The Expropriation of Health*, New York, Marion Boyars Publishers Ltd.
- Sauerbrey, Anna (2020): 'Meet Germany's Bizarre Anti-Lockdown Protesters,' *The New York Times*, 2020-08-31 ([www.nytimes.com](http://www.nytimes.com); kontsulta: 2020-09-22).
- Vallejo, Estrella (2020): 'Arantxa Tapia achaca a la sociedad vasca no haberse comportado «como requería la situación»,' *El Diario Vasco*, 2020-08-17.
- Zizek, Slavoj (2020): *IZUrriA!*, Tafalla, Txalaparta. Itzultzailea: Danele Sarriugarte.